

UDK: 341.231.14.

Biblid 1451-3188, 12 (2013)

Год XII, бр. 45–46, стр. 348–374

Изворни научни рад

Весна ЂОРИЋ-ЕРИЋ¹

ЕВОЛУЦИЈА ДОКТРИНЕ ЕКВИВАЛЕНТНЕ ЗАШТИТЕ

ABSTRACT

This article provides a discussion and analysis on the scope, content, legal significance and prospects of the doctrine of equivalent protection. More particularly, the article first offers brief background on the issue, identifying three main stages of its development, based on the relevant case-law of the ECHR. It is argued that the scope of the doctrine gradually got extended and clarified, despite the fact that a recently created Bosphorus presumption on the doctrine of equivalent protection is hardly rebuttable. Finally, this article discusses the prospects of the doctrine in light of the accession of the EU to the ECHR, as well as in case of failure to reach accession agreement.

Key words: the doctrine of equivalent protection, fundamental rights, the European Court of Human Rights, the Court of Justice, accession.

1) УВОД

Начело имунитета организације, начело продужене одговорности држава уговорница Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода (у даљем тексту ЕКЉП) и доктрина еквивалентне заштите су током развоја праксе правосудних органа установљених ЕКЉП значајно утицали на обликовање њихових односа са правосудним системом ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ.² Начелом имунитета организација означава се становиште које је развијено и упорно понављано у пракси Европске комисије за људска права и Европског

¹ Институт за упоредно право. Електронска адреса аутора: vesnacoric@yahoo.com

² „ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ“ се употребљава у раду као ознака којом се обухвата период од настанка Европске економске заједнице, преко Европске заједнице, тако да укључује и Европску унију.

суда за људска права (у даљем тексту ЕСЉП), а под којим се подразумева немогућност непосредног оспоравања одлука Суда правде (у даљем тексту СП)³, као и уопште мера и пропуштања органа ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ пред Европском комисијом за људска права и ЕСЉП.⁴ Тачније, правосудни органи установљени ЕКЉП су у својим одлукама на јасан и недвосмислен начин искључили могућност појављивања органа ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ, као и саме ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ, у конкретном случају СП, као њеног органа, у улози туженог пред правосудним органима установљеним ЕКЉП.⁵

Стога су Европска комисија за људска права, као и ЕСЉП временом постепено почели трагати за заобилазним методама како би приступили испитивању усклађености аката ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ са одредбама ЕКЉП. На том путу покушавала се приписати одговорност државама чланицама ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ за комунитарне акте који нису усклађени са одредбама ЕКЉП. Такав приступ је у литератури називан покушајем реализације *de facto* приступања. У том циљу је и било установљено начело продужене одговорности, које се заснивало на схватању да „претходно преузете обавезе“ држава уговорница имају „продужено дејство“, те морају да наставе да се поштују без обзира на даља приступања датих држава другим организацијама.⁶ Успостављањем начела

³ Уговором из Лисабона Европски суд правде, чије је право име дотад било Суд правде Европских заједница је променио свој назив у Суд правде Европске уније. За потребе овог рада ће се употребљавати термин Суд правде, како када се упућује на његово деловање пре, тако и након ступања на снагу Уговора из Лисабона. Изразом Суд правде ће се обухватити и деловање Општег суда који се до ступања на снагу Уговора из Лисабона називао Првостепени суд.

⁴ Наиме, полази се од става да међународне организације имају одвојен међународноправни субјективитет и да стога нису обавезане међународноправним обавезама њихових чланица. Постојање њиховог субјективитета потврђује члан 104. Повеље УН, члан 335. УФЕУ (бивши члан 282. УЕЗ) и члан 26. Конвенције Европола. В. Jonas Christoffersen, *Fair Balance, A Study of Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights*, 2008, [www.humanrights.dk/files/pdf/Disputats%20_Endelig%202008%2004%2017_%20\(2\).pdf](http://www.humanrights.dk/files/pdf/Disputats%20_Endelig%202008%2004%2017_%20(2).pdf), 11. септембар 2013, р. 779.

⁵ Могућност непосредног оспоравања одлука СП пред Европском комисијом за људска права је на недвосмислен и општи начин искључена наглашавањем њихове неприхватљивости, тачније да „акти ЕЗ као такви не могу да се побијају пред Европском комисијом за људска права због тога што ЕЗ није Висока страна уговорница ЕКЉП”. В. пара 3. *Confédération Française Démocratique du Travail v. the European Communities, alternatively their Member States jointly and severally*, представка бр. 8030/77, одлука о прихватљивости од 10. јула 1978.

⁶ Ralph Wilde, “Enhancing Accountability at the International Level: The Tension Between International Organization and Member State Responsibility and the Underlying Issues at Stake,” *ILSA Journal of International & Comparative Law* vol. 12, no. 1, 2006, pp. 401–404.

продужене одговорности значајно се одступило од традиционалног постулата међународног јавног права, којим је било предвиђено да државе чланице међународне организације не могу да одговарају за акте или пропуштања тих организација због тога што поседују одвојени правни субјективитет у односу на дотичне организације.⁷ Управо због тога, ово начело се веома постепено развијало и било је подвргавано на том путу бројним ограничењима. Тако се и увођењем доктрине еквивалентне заштите, чији ће развој и област примене бити разматрани у оквиру овог рада, настојала ограничити његова примена. Дата доктрина је значајно утицала на домашај начела продужене одговорности који је установљен праксом ЕСЉП, а самим тим је допринела и редифинисању односа између два суда.⁸

ЕСЉП је почео да развија доктрину еквивалентне заштите у својој пракси тек раних деведесетих година прошлог века, те се она, по први пут, појављује у предмету *Мелчерс*. Након њеног настанка, контуре ове доктрине су дуги низ година биле колебљиве и подложне променама, будући да није постојала уједначена пракса правосудних органа установљених ЕКЉП по том питању.

Стога, у наредним редовима, најпре ће бити представљена три основна стадијума еволуције доктрине еквивалентне заштите, како би се што боље утврдила садржина и област примене дате доктрине. Утврђивање граница примењивости доктрине еквивалентне заштите је од велике важности за јасније сагледавање утицаја који је она извршила на обликовање односа између два суда. Након тога, размотриће се њена основна ограничења, као и сагледати њене перспективе, како у случају спровођења механизма приступања, тако и за случај његовог изостанка.

⁷ Tobias Lock, "Beyond *Bosphorus*: The European Court of Human Rights' Case Law on the Responsibility of Member States of International Organizations under the European Convention on Human Rights", *Human Rights Law Review* vol. 10, no. 3, 2010, p. 544.

⁸ Доктрина еквивалентне заштите нашла је примену и у ширем контексту, те је утицала и на формулисање односа између правосудних органа установљених ЕКЉП и других организација, поред ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ. Међутим, за потребе овог рада анализа ће се ограничити на оцену начина на који је она определила однос између правосудних органа СЕ и ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ.

II) ПРВА ЕТАПА – НЕПОСТОЈАЊЕ НАДЛЕЖНОСТИ ПРАВОСУДНИХ ОРГАНА УСТАНОВЉЕНИХ ЕКЉП УКОЛИКО ЈЕ ОБЕЗБЕЂЕН ЕКВИВАЛЕНТНИ НИВО ЗАШТИТЕ У ОКВИРУ ДРУГЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ

Одлука у предмету *Мелчерс*⁹ из 1990. година била је револуционарна, будући да у дотичном случају Европска комисија за људска права, по први пут, уводи доктрину еквивалентне заштите.¹⁰ У предмету *Мелчерс* Европска комисија за људска права пошла је од свог ранијег става, заузетог у случајевима *Кан против Немачке* и *Икс против Немачке* поново истакавши, да се преносом овлашћења на нову међународну организацију нужно не искључује одговорност државе предвиђена одредбама ЕКЉП у погледу вршења пренетих овлашћења.¹¹ Међутим, Европска комисија за људска права, даље, налази да из сврхе и предмета ЕКЉП произилази да се њене одредбе тумаче и примењују на начин да учине њена јемства практичним и ефикасним, те да стога: „пренос овлашћења на међународну организацију није противан ЕКЉП под условом да се у оквиру те организације основним правима пружа еквивалентна заштита.“¹²

Другим речима, уколико се утврди да се у оквиру те друге организације основним правима пружа еквивалентна заштита, нема места примени начела продужене одговорности држава уговорница ЕКЉП, које су истовремено и чланице ЕУ, те стога доктрина еквивалентне заштите ограничава област примене начела продужене одговорности. Тачније, Европска комисија за људска права је, у датом случају, утврдила да из чињенице да се у оквиру система ЕЗ пружа адекватна заштита основним правима, као и да постоје одговарајући контролни механизми те заштите, произилази закључак о постојању еквивалентне заштите у систему ЕЗ. Управо је налаз о постојању

⁹ *Melchers & Co. v. Germany*, представка бр. 13258/87, одлука о прихватљивости од 9. фебруа 1990.

¹⁰ Laurent Scheeck, “The Relationship between the European Courts and Integration through Human Rights”, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* vol. 65, 2005, p. 858.

¹¹ У предмету *Мелчерс* у улози подносиоца представке јавила се компанија која је изнела да су националне власти Немачке при наплати казне, коју је Европска комисија одредила, а СП потврдио, повредили неколико права подносиоца, између осталог, прекршили и претпоставку невиности зајемчену чланом 6. ЕКЉП. B. Loreta Šaltinyte, “European Union Accession to the European Convention on Human Rights: Stronger Protection of Fundamental Rights in Europe”, *Jurisprudence* vol. 120, no. 2, 2010, p. 186.

¹² В. раније цитирану одлуку у предмету *Melchers & Co. v. Germany*, пара. 138–147.

еквивалентне заштите основних права у ЕЗ представљало разлог због којег је Европска комисија за људска права представку прогласила неприхватљивом *ratione materiae*.¹³ Приликом одређивања првобитног домаћаја доктрине еквивалентне заштите на начин утврђен одлуком у предмету *Мелчерс*, важно је напоменути две кључне карактеристике оспораваног националног акта. Пре свега, доктрина еквивалентне заштите је, по први пут, установљена у случају где се радило о оцени усклађености националног акта државе чланице којим се вршило пуко техничко спровођење права ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ, тј. радило се о спровођењу акта у погледу којег нису постојала дискрециона овлашћења на страни националних власти. На другом месту, предмет спровођења у дотичном случају је био акт секундарног законодавства ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ.¹⁴ Критика се упућује одлуци у предмету *Мелчерс*, пре свега, због тога што услови потребни за утврђивање постојања еквивалентне заштите људских права у комунитарном поретку нису били до краја исцрпно формулисани. Дата одлука је трпела критике и због тога што Европска комисија за људска права није применила строг тест приликом оцењивања да ли је у конкретном случају био обезбеђен еквивалентан ниво заштите људских права у комунитарном правном поретку.¹⁵ Тако се у конкретном случају, постојање политичке декларације комунитарних институција, праћене праксом СП у области поштовања људских права, сматрало довољним за испуњеност дотичног теста.¹⁶ Одлука је даље критикована због тога што је установљен низак праг за испуњеност услова постојања еквивалентне заштите основних права у комунитарном поретку водио фаворизовању комунитарног система у односу на националне

¹³ Loreta Šaltinyte, "European Union Accession to the European Convention on Human Rights: Stronger Protection of Fundamental Rights in Europe", op. cit., p. 187; Cathryn Costello, "The *Bosphorus* Ruling of the European Court of Human Rights: Fundamental Rights and Blurred Boundaries in Europe", *Human Rights Law Review* vol. 6. no. 1, 2006, p. 91.

¹⁴ Factsheet, "Case-law concerning the European Union", January 2013, http://www.echr.coe.int/Documents/FS_European_Union_ENGpdf, 25. март 2013, p. 2.

¹⁵ Benedetto Conforti, "Community Law and European Convention on Human Rights: A Quest for Coordination", *Man's Inhumanity to Man – Essays on International Law in Honour of Antonio Cassese* (Lal Chand Vohrah et al., eds) Kluwer Law International, the Hague 2003, pp. 229–230.

¹⁶ За разумевање овог става Европске комисије за људска права битно је имати у виду да је одлука донета пре усвајања Уговора из Маастрихта. Европска комисија за људска права је у конкретном случају навела Заједничку декларацију институција ЕЗ из 1977. године којом они прокламују да ће поштовати ЕКЉП и праксу СП која се односи на заштиту људских права. Loreta Šaltinyte, "European Union Accession to the European Convention on Human Rights: Stronger Protection of Fundamental Rights in Europe", op. cit., p. 187.

системе држава, будући да комунитарне мере у великом броју случајева, за разлику од националних, измичу контроли Европске комисије за људска права у погледу усклађености са одредбама ЕКЉП.¹⁷ Упркос бројним критикама упућеним одлуци у предмету *Мелчерс*, након ње је донето још неколико одлука у којима је Европска комисија за људска права следила тзв. *Мелчерс* доктрину, те се оглашавала ненадлежном након утврђивања неприхватљивости представки, истичући да је еквивалентан ниво заштите основних права обезбеђен у оквиру друге организације којој је дата држава приступила.¹⁸ Крајем 90-тих година прошлог века, доношењем поменутих одлука, завршава се почетна развојна етапа доктрине еквивалентне заштите.

III) ДРУГА ЕТАПА - НЕПОСТОЈАЊЕ ПОВРЕДЕ ЕКЉП УКОЛИКО ЈЕ ОБЕЗБЕЂЕН ЕКВИВАЛЕНТНИ НИВО ЗАШТИТЕ У ОКВИРУ ДРУГЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ

Заокрет је извршен крајем 90-тих, када наступа нова фаза доношењем, од стране Великог већа у истом дану, пресуда у предмету *Вејт и Кенеди против Немачке* и *Бир и Рејген*¹⁹ и *Метјус*.²⁰ Током ове етапе су, поред поменутих,

¹⁷ Benedetto Conforti, "Community Law and European Convention on Human Rights: A Quest for Coordination", op. cit., pp. 229–230.

¹⁸ У другим случајевима радило се о утврђивању постојања еквивалентне заштите у оквиру других међународних, али не и наднационалних организација. Тако је нпр. Европска комисија за људска права у предмету *Хајнц* нашла да је постојање независних Жалбених већа у оквиру Европског завода за патенте довољно да пружи еквивалентну заштиту оној која се пружа у систему установљеном ЕКЉП, те је представку прогласила неприхватљивом. В. *Heinz v. Contracting States also Parties to the European Patent Convention*, представка бр. 21090/92, одлука од 10. јануара 1994; *Van der Peet v. Germany*, представка бр. 26991/95, одлука од 12. априла 1996, наведено према Catarina Holtz, *Due Process for Industrial Property – European Patenting under Human rights Control*, Rättsvetenskapliga institutionen, Handelshögsk, Stockholm 2003, pp. 147–48.

¹⁹ *Waite and Kennedy v. Germany* представка бр. 26083/94, пресуда од 18. фебруара 1999.; *Beer and Regan v. Germany*, представка бр. 28934/95, пресуда од 18. фебруара 1999. Предмети се односе на радне спорове који су покренути против Европске свемирске агенције. В. Loreta Šaltinyte, "European Union Accession to the European Convention on Human Rights: Stronger Protection of Fundamental Rights in Europe", op. cit., p. 188.

²⁰ Грађанка Велике Британије, настањена на Гибралтару навела је да је претрпела повреду права на слободне изборе услед тога да Велика Британија није организовала изборе за Европски парламент на територији Гибралтара. В. *Matthews v. the United Kingdom*, представка бр. 24833/94, пресуда од 18 фебруара 1999; В. Factsheet, *Case-law concerning the European Union*, January 2013, http://www.echr.coe.int/Documents/FS_European_Union_ENG.pdf, 25. март 2013, p. 3.

донете и друге одлуке од којих се већина не односи на оцену усклађености аката из правног поредка ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ са одредбама ЕКЉП, већ на контролу аката усвојених у оквиру других међународних организација којима су државе уговорнице ЕКЉП приступиле.²¹ Иако поједини аутори као кључну заједничку карактеристику ове групе случајева истичу измењене језичке формулације,²² за сагледавање еволуције ове доктрине далеко је значајније њихово друго заједничко обележје. Реч је о новом приступу Европске комисије за људска права која почиње да се оглашава надлежном и упушта у мериторно одлучивање поводом истакнутих захтева. У оквиру ове групе случајева, по свом значају издваја се, свакако, пресуда у предмету *Метјус*. За разлику од пресуде у предмету *Вејт и Кенеди против Немачке*, у којем је Велико веће након мериторног разматрања решило да одбије захтев, у предмету *Метјус* Велико веће је, по први пут, захтев усвојило као основан утврдивши повреду ЕКЉП.²³ Друго, за разлику од предмета *Вејт и Кенеди против Немачке* који се односи на усклађеност мере усвојене сходно Конвенцији о оснивању Европске свемирске агенције са одредбама члана 6. став 1. ЕКЉП, у предмету *Метјус* отвара се питање усклађености националне мере којом се спроводи примарно право ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ са стандардима ЕКЉП, односно да ли поредак ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ пружа заштиту еквивалентну оној предвиђеној ЕКЉП. Стога је од великог значаја за сагледавање еволуција односа између СП и ЕСЉП. Једну од основних специфичности случаја *Метјус* представља чињеница да се у датом случају ЕСЉП суочио са повредом ЕКЉП која је извршена спровођењем акта у

²¹ Тако се, нпр. код тзв. *Лензинг* случајева (*Lenzing AG v. United Kingdom*, представка бр. 38817/97, одлука од 9. септембра 1998, and *Lenzing AG v. Germany*, представка бр. 39025/97, одлука од 9. септембра 1998.) радило се о оцени усклађености мера преузетих сходно Европској патентској организацији са стандардима из ЕКЉП.

²² Тако се уместо ослањања на синтагму „еквивалентне заштите”, прибегава формулацији да је потребно да подносилац има доступна „разумна алтернативна средства [...] за ефикасну заштиту права зајемчених ЕКЉП”. В. раније цитирану пресуду у предмету *Waite and Kennedy v. Germany*, пара. 69–73 и раније цитирану пресуду у предмету *Beer and Regan v. Germany*, пара. 58–63; *T.I. v. the United Kingdom*, представка бр. 43844/98, одлука о прихватљивости од 7. марта 2000, пара. 16; Loreta Šaltinyte, “European Union Accession to the European Convention on Human Rights: Stronger Protection of Fundamental Rights in Europe”, op. cit., p. 188; Jonas Christoffersen, *Fair Balance, A Study of Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights*, op. cit., p. 332.

²³ Cathryn Costello, “The *Bosphorus* Ruling of the European Court of Human Rights: Fundamental Rights and Blurred Boundaries in Europe”, op. cit., p. 93; Laurent Scheeck, “The Relationship between the European Courts and Integration through Human Rights”, op. cit., p. 860.

рангу примарног законодавства тада постојеће ЕЗ.²⁴ Управо природа акта који се спроводио побијаном националном мером је круцијално определила даљи ток поступка у датом случају, будући да акти примарног законодавства ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ не могу да се јаве као предмет спора пред СП. Из тога произилази да СП није надлежан да одлучује о усклађености аката примарног права са одредбама ЕКЉП, па ни да досуди отклањање повреде људских права која произилази из примарног права ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ.²⁵

Имајући у виду изложено ограничење у сфери заштите људских права, тачније потпуно одсуство могућности судске контроле аката примарног законодавства пред СП, ЕСЉП је установио, по први пут, у својој историји да правни поредак ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ, у конкретном случају, није пружио заштиту праву да се учествује на изборима за Европски парламент, која би била еквивалентна заштити коју у том погледу пружа ЕКЉП, и стога приступио мериторном разматрању усклађености оспорених мера.²⁶ У циљу утврђивања области примене доктрине еквивалентне заштите на начин формулисан пресудом у предмету *Memjuc*, приметне су извесне разлике у односу на претходне случајеве, које због невесто употребљених формулација дају повод за различита тумачења. Пре свега, судској контроли се у овом случају подвргава искључиво национална мера којом се спроводи акт који је у рангу примарног законодавства ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ, будући да за акте примарног законодавства није предвиђена судска контрола у правосудном систему ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ. Даље, приликом одређивања домаћаја начела продужене одговорности, као уосталом и доктрине еквивалентне заштите, остаје нејасно следеће питање: да ли је ЕСЉП доношењем ове пресуде

²⁴ Акт у питању био је Акт Европске комисије о непосредним изборима за Европски парламент од 1976. године. Иако је он био заснован на Оснивачким уговорима, за његову пуноважност била је потребна његова ратификација од стране свих држава чланица ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ. Стога је окарактерисан као *sui generis* акт примарног права, тачније по речима ЕСЉП у пара. 33. пресуде као комунитарни акт који није „нормалан”, већ представља „уговор у оквиру комунитарног поретка”; Frederic van den Berghe, “The EU and Issues of Human Rights Protection: Same Solutions to More Acute Problems?”, *European Law Journal* vol. 16, no. 2, 2010, p.123.

²⁵ Михајло Вучић, „Европско правосудно раскршће – Однос између Европског суда правде и Европског суда за људска права у светлу Лисабонског уговора“, *Европско законодавство* бр. 37–38, 2011, стр. 310; Cathryn Costello, “The *Bosphorus* Ruling of the European Court of Human Rights: Fundamental Rights and Blurred Boundaries in Europe”, op. cit., p. 92.

²⁶ В. пара. 27. Раније цитиране пресуде у предмету *Matthews v. the United Kingdom*, наведено према Sionaidh Douglas-Scott, “Tale of Two Courts: Luxembourg, Strasbourg and the Growing European Human Rights *Acquis*”, *Common Market Law Review* vol. 43, no. 3, 2006, p. 637.

имплицитно настојао да одговорност држава чланица веже искључиво за акте примарног законодавства ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ, или да је шире постави предвиђањем могућности приписивања одговорности државама чланицама и у погледу аката којима се спроводи секундарно законодавство ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ.²⁷ У прилог ширег тумачења начела продужене одговорности држава чланица за мере ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ, као и области примене доктрине еквивалентне заштите наводи се да је ЕСЉП у пресуди *Метјус* нашао „да је Велика Британија, заједно с другим странама уговорницама Уговора из Мастрихта, одговорна *ratione materiae* у смислу члана 1. ЕКЉП ...за [њене] последице.“²⁸ Оваква формулација је, по мишљењу појединих аутора, између осталог, Бултринија (*Bultrini*) „наговештава настанак колективне одговорности држава чланица“ за повреде извршене спровођењем примарног и секундарног права ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ.²⁹ На другом месту, за разлику од одлуке у предмету *Мелчерс* овде се као предмет спора не појављује национални акт који се своди на пуко техничко спровођење права ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ, већ је реч о акту у погледу чијег спровођења је остављен макар незнатни степен дискреционих овлашћења на страни тужене државе чланице.³⁰ ЕСЉП наиме није прихватио навод Велике Британије да није постојала одговорност Велике Британије за доношење датог акта, због тога што Велика Британија није имала стварну контролу при његовом доношењу. ЕСЉП је, међутим, нашао да њена одговорност постоји, будући да је обавезе преузела „слободним приступањем УЕЗ односно међународном правном инструменту.“³¹ С друге стране, део доктрине упућује критику пресуди у предмету *Метјус* полазећи од другачијег становишта. Они сматрају да приписивање одговорности Великој Британији у датом случају представља неправично решење будући да се у овом случају радило о актима у погледу којих нису уопште постојала дискрециона овлашћења или су постојала

²⁷ Kathrin Kuhnert, „Bosphorus-Double Standards in European Human Rights Protection?“, *Utrecht Law Review* vol. 2, no. 2, 2006, pp. 182–183; Frederic van den Berghe, „The EU and Issues of Human Rights Protection: Same Solutions to More Acute Problems?“, *op. cit.*, p. 123.

²⁸ В. раније цитирану пресуду у предмету *Matthews v. the United Kingdom*, пара. 33.

²⁹ Antonio Bultrini, „La Responsabilité des Etats Membres de l'Union européenne pour les Violations de la Convention Européenne des Droits de l'homme imputables au Système communautaire“, *Revue Trimestrielle des Droits de l'homme* vol. 1, 2002, p. 23.

³⁰ Frederic van den Berghe, „The EU and Issues of Human Rights Protection: Same Solutions to More Acute Problems?“, *op. cit.*, p. 123.

³¹ В. раније цитирану пресуду у предмету *Matthews v. the United Kingdom*, пара. 33 и 34; Koen Lenaerts, „Fundamental Rights in the European Union“, *European Law Review* vol. 25, 2000, p. 585.

једино занемарљива, на страни државе чланице – Велике Британије. Наиме, одсуство потребног степена контроле Велике Британије у погледу датог комунитарног акта аргументовало се тиме да Велика Британија није могла да једнострано укине дати акт, као и да би измена и допуна Акта из 1976. представљала повреду Уговора.³² Утврђивање тачног степена дискреционих овлашћења које је поседовала Велика Британија у конкретном случају представљало је сложен задатак, како у наведеном тако и у бројним потоњим случајевима.³³ Чини се, стога, да доношење пресуде у предмету *Метјус*, није значајно допринело јасном формулисању услова под којима долази до примене доктрине еквивалентне заштите, односно до прецизирања спектра ситуација у којима се ЕСЈП проглашава надлежним да приступи контроли усклађености аката којима се спроводи право ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ са одредбама ЕКЈП. Другим речима, није до краја разјашњено да ли се развијена доктрина примењује једино при контролисању аката примарног права, или и секундарног, као и да ли је одсуство дискреционих овлашћења на страни националних власти нужан предуслов за њену примену. Конфузност и недореченост пресуде у предмету *Метјус*, пре свега, произилази из претходно наведеног параграфа 33. дате пресуде, који се тумачио као да пружа основ за настанак колективне одговорности држава чланица, како у погледу повреда извршених спровођењем аката примарног, тако и секундарног права ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ. Управо такво тумачење је проузроковало прилив великог броја представки које су биле упућиване против држава чланица групно.³⁴ Да сумирамо, основни значај пресуде у предмету *Метјус* огледа се у томе што је ЕСЈП у датом случају утврдио да поредак ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ не пружа еквивалентан ниво заштите, као и у чињеници да је у њој, по први пут, установљена повреда ЕКЈП извршена националном

³² Sionaidh Douglas-Scott, “*Bosphorus Hava Yollari Turizm Ve Ticaret Anonim Sirketi v Ireland*, application No 45036/98, judgment of the European Court of Human Rights (Grand Chamber) of 30 June 2005, (2006) 42 EHRR 1”, *Common Market Law Review* vol. 43, no. 1, 2006, p. 250; Kathrin Kuhnert, “Bosphorus-Double Standards in European Human Rights Protection?”, *op. cit.*, p. 182; James Crawford, “Democracy and the Body of International Law”, *Democratic Governance and International Law* (Georgy H. Fox, Brad R. Roth, eds) Cambridge University Press, Cambridge 2000, pp. 119–120; В. раније цитирану пресуду у предмету *Matthews v. the United Kingdom*, Заједничко издвојено мишљење судија Фриланда (*Freeland*) и Јунгвирта (*Jungwirth*), пара. 9.

³³ Cathryn Costello, “The *Bosphorus* Ruling of the European Court of Human Rights: Fundamental Rights and Blurred Boundaries in Europe”, *op. cit.*, p. 108.

³⁴ Frederic van den Berghe, “The EU and Issues of Human Rights Protection: Same Solutions to More Acute Problems?”, *op. cit.*, p. 123.

мером којом се спроводи право ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ. Међутим, границе примене дате доктрине су остале неразјашњене.

IV) ТРЕЋА ЕТАПА – УВОЂЕЊЕ ОБОРИВЕ ПРЕТПОСТАВКЕ УСКЛАЂЕНОСТИ У СЛУЧАЈУ ПОСТОЈАЊА ЕКВИВАЛЕНТНЕ ЗАШТИТЕ

Након пресуде у предмету *Метјус*, ЕСЉП је, чини се, свесно избегавао да заузме јасан став у погледу услова потребних за примену доктрине еквивалентне заштите, настојећи да кадгод је могуће, избегне то питање утврђујући поднеске неприхватљивим по другим основима.³⁵ Као примери којима се илуструје овакво држање ЕСЉП, наводе се, између осталог, одлуке у следећим случајевима: *Герин*,³⁶ *Емеса Сугар*,³⁷ *Сенатор Лајнс*³⁸ и *Банковић*.³⁹ Међутим, суочавање ЕСЉП са питањем садржине и стварних

³⁵ Cathryn Costello, “The *Bosphorus* Ruling of the European Court of Human Rights: Fundamental Rights and Blurred Boundaries in Europe”, op. cit., p. 94; Loreta Šaltinyte, “European Union Accession to the European Convention on Human Rights: Stronger Protection of Fundamental Rights in Europe”, op. cit., p. 188.

³⁶ *Société Guérin Automobiles v. 15 EU Member States*, представка бр. 51717/99, одлука о прихватљивости од 4. јула 2000. У предмету *Герин* ЕСЉП је утврдио да је поднесак неприхватљив, због тога што право чија се повреда наводи није обухваћено гаранцијама *ratione materiae* члана 6. ЕКЉП. На тај начин, ЕСЉП је избегао да се изјасни поводом питања области примене *ratione personae* ЕКЉП. Он је при томе једино истакао да се питање прихватљивости не може заобићи подношењем представке против држава чланица појединачно, уместо против саме ЕУ. В. Cathryn Costello, “The *Bosphorus* Ruling of the European Court of Human Rights: Fundamental Rights and Blurred Boundaries in Europe”, op. cit., p. 94.

³⁷ *Emesa Sugar N.V. v. the Netherlands*, представка бр. 62023/00, одлука о прихватљивости од 13. јануара 2005. ЕСЉП је прогласио представку неприхватљивом *ratione materiae*, с обзиром да право чија се повреда истиче се не штити одредбама члана 6. ЕКЉП. ЕСЉП није „сматрао неопходним“ да се изјасни о прихватљивости *ratione personae*. Више о томе в. Jonas Christoffersen, *Fair Balance, A Study of Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights*, op. cit., p. 332.

³⁸ *B. Senator Lines GmbH v. the 15 EU States*, представка бр. 56672/00, одлука о прихватљивости од 10. марта 2004. Иако се од одлуке у овом случају очекивало да прецизира домаћај колективне одговорности државе за меру ЕУ, представка је одбачена због одсуства статуса жртве на страни компаније која се појавила у улози подносиоца представке. В. Jonas Christoffersen, *Fair Balance, A Study of Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights*, op. cit., p. 332.

³⁹ Слично томе у предмету *Банковић*, ЕСЉП је одбацио представку без упуштање у разматрање сложеног питања колективне одговорности држава за повреде извршене у контексту војних операција НАТО-а. ЕСЉП је наиме, у датом случају, представку

граница примене ове доктрине коначно се као неизбежно поставило пред ЕСЉП у предмету *Босфорус*.⁴⁰ Иако су се стране пред ЕСЉП, у предмету *Босфорус*, упорно позивале на одлуку у предмету *Мелчерс*, ЕСЉП је изричито одступио од *Мелчерс* доктрине, истакавши у параграфу 138. пресуде да у конкретном случају „обим одговорности тужене државе залази у меритум жалбе по члану 1. Протокола бр. 1“, те да се стога представка не одбацује већ се предмет узима у мериторно разматрање.⁴¹ Међутим, одступање од доктрине еквивалентне заштите на начин на који је била установљена *Мелчерс* одлуком, било је само делимично. Наиме, ЕСЉП је одустао од правно-техничког аспекта те доктрине, те она није употребљена приликом одлучивања о питању постојања надлежности ЕСЉП. Тако, иако се у оба случаја радило о актима, који не претпостављају дискрециона овлашћења на страни држава чланица, ЕСЉП је у параграфу 6. пресуде у предмету *Босфорус*, насупрот ставу који је заузео у предмету *Мелчерс*, представку прогласио прихватљивом, упуштајући се даље у мериторно разматрање захтева.⁴²

С друге стране, ЕСЉП у пресуди *Босфорус* при даљем развијању доктрине еквивалентне заштите, полази од суштинских елемената доктрине

прогласио неприхватљивом по другом основу: наставши да није уверен у постојање јурисдикционе везе између подносиоца представке и одговорних држава. *B. Banković and Others v. Belgium and Other 16 Contracting Parties*, представка бр. 52207/99, одлука о прихватљивости од 12. децембра 2001, наведено према Cathryn Costello, “The *Bosphorus* Ruling of the European Court of Human Rights: Fundamental Rights and Blurred Boundaries in Europe”, *op. cit.*, pp. 95–96.

⁴⁰ Реч је о предмету у којем је подносилац тврдио да је тужена држава привременом запленом ваздухоплова, које је подносилац изнајмио, повредила његова права зајемчена чланом 1 Протокола бр. 1. Наиме, авион који је турска компанија *Босфорус* изнајмила од Југословенског аеротранспорта, тачније националне авио-компаније бивше Југославије, запленили су ирски национални органи 1993. године на основу Уредбе Заједнице којом се спроводе санкције УН против СРЈ. ЕСЉП у дотичном случају није утврдио да је дошло до наступања повреде. *B. Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret AS v. Ireland*, представка бр. 45036/98, пресуда од 30. јуна 2005; Jonas Christoffersen, *Fair Balance, A Study of Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights*, *op. cit.*, p. 332.

⁴¹ В. раније цитирану пресуду у предмету *Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret AS v. Ireland*, пара. 138.

⁴² Cathryn Costello, “The *Bosphorus* Ruling of the European Court of Human Rights: Fundamental Rights and Blurred Boundaries in Europe”, *op. cit.*, 638; Frederic van den Berghe, “The EU and Issues of Human Rights Protection: Same Solutions to More Acute Problems?”, *op. cit.*, p. 115.

еквивалентне заштите установљене у предмету *Мелчерс*. Стога, кључни концепт и даље представља утврђивање да ли се у оквиру друге релевантне организације пружа еквивалентан ниво заштите основних права.⁴³ Значај пресуде у предмету *Босфорус* се, међутим, не исцрпљује у омогућавању ЕСЉП да се упусти у мериторно разматрање, без обзира на то да ли у конкретном случају постоји или не еквивалентан ниво заштите људских права у оквиру друге организације. Њен значај је вишеструк, и он се, између осталог, огледа и у томе што се пресудом у предмету *Босфорус* настоји прецизирати садржина и област примене доктрине еквивалентне заштите, као и што се, по први пут, уводи оборива претпоставка придржавања ЕКЉП од стране тужене државе, која се у заједничком сагласном мишљењу у предмету *Босфорус* назива претпоставком „еквивалентне заштите“.⁴⁴ Пре свега, ЕСЉП, у пресуди у предмету *Босфорус*, по први пут, уноси извесне термилошке напомене којима се објашњава сам назив доктрине. Наиме, дефинишући израз „еквивалентан“, ЕСЉП се преусмерио на нешто другачији израз, истакавши да се под еквивалентним сматра „упоредив“, а не „идентичан“, будући да би се инсистирањем на „идентичности“ заштите ишло против жељених интереса међународне сарадње.⁴⁵ Из таквог одређења произилази да улога коју је ЕСЉП доктрином еквивалентне заштите за себе креирао не подразумева строго санкционисање свих видова неусаглашености између два система, будући да се њоме не захтева „идентичност заштите“. Стога, ЕСЉП у овој пресуди наговештава толерисање извесног степена неусаглашене праксе, уколико се пружена заштита у оквиру друге организације може окарактерисати као „упоредива“. Пресудом у предмету *Босфорус* домашај доктрине веома се уско одређује, што донекле умањује њен значај за заштиту људских права, будући да се њена примена предвиђа једино у погледу ограниченог броја случајева.⁴⁶ Према речима ЕСЉП, њена примена је ограничена искључиво на ситуације када држава „не чини ништа више од примене правних обавеза које произилазе из њеног чланства у тој организацији“, уз даље појашњавање да се ради о случајевима у погледу којих

⁴³ Jonas Christoffersen, *Fair Balance, A Study of Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights*, op. cit., p. 334.

⁴⁴ Заједничко сагласно мишљење судија Розакиса (*Rozakis*), Тулкенсове (*Tulkens*), Траје (*Traja*), Ботучарове (*Botoucharova*), Загребелског (*Zagrebelsky*) и Гарлицког (*Garlicki*) у раније цитираном предмету *Босфорус*, пара. 3.

⁴⁵ Раније цитирана пресуда у предмету *Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret AS v. Ireland*, пара. 155.

⁴⁶ Jonas Christoffersen, *Fair Balance, A Study of Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights*, op. cit., p. 340.

надлежан национални орган „није имао никаква реална дискрециона овлашћења“.⁴⁷ Такође, приликом одређивања домашаја доктрине битно је имати у виду да се у параграфу 72. пресуде *Босфорус* истиче да се она „односи на одредбе права ЕЗ тачније првог стуба ЕЗ“, а не и на ЕУ у целини.⁴⁸ Другим речима, из пресуде у предмету *Босфорус* произилази да се доктрина, пре свега, не примењује на ситуације код којих се мерама држава уговорница не извршавају преузете међународноправне обавезе. Такође, њена примена је искључена када се као предмет побијања појаве национални акти којима се спроводи међународно право, а држава уговорница има у том погледу дискрециона права.⁴⁹ Наиме, захтевање „одсуства дискреционог овлашћења на страни државе чланице“ као предуслова за примену доктрине еквивалентне заштите, који је био већ наговештен у ранијим пресудама, а у *Босфорус*-у изричито потврђен, делује исправно и логички утемељено. То се објашњава на следећи начин. Одсуство дискреционог права државе чланице приликом спровођења права ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ је лишава могућности да једнострано измени или да укине дати акт, као уосталом и да одбије његову примену. Стога, држава чланица није „у потпуности“ одговорна за своје поступање, односно предузету меру, те се може ослободити одговорности уколико се у оквиру друге организације чији је члан, у датом случају ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ, обезбеђује еквивалентни ниво заштите људских права. Дакле, то олакшава позицију туженог, будући да његова одговорност не постоји у случају пружања еквивалентног нивоа заштите у оквиру другог система.⁵⁰ С друге стране, ова доктрина не примењује се на националне акте којима се спроводи право ЕУ, а који укључују дискрециона овлашћења, те су стога ти акти увек и у потпуности подложни судској контроли ЕСЉП у погледу усклађености са одредбама ЕКЉП. Дакле, национални акти којима се спроводи право ЕУ, а који претпостављају дискрециона овлашћења националних органа, подложни су контроли усклађености са одредбама ЕКЉП пред ЕСЉП у истој мери, као и остали национални акти држава уговорница ЕКЉП, тј. акти којима се не спроводи право ЕУ. Иако се чини да је домашај доктрине пресудом у предмету

⁴⁷ В. пара. 147. и 156. раније цитиране пресуде у предмету *Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret AS v. Ireland*, пара. 138.

⁴⁸ Frederic van den Berghe, “The EU and Issues of Human Rights Protection: Same Solutions to More Acute Problems?”, op. cit., p. 119.

⁴⁹ Noreen O’Meara, “A More Secure Europe of Rights, The European Court of Human Rights, the Court of Justice of the European Union and EU Accession to the ECHR,” *German Law Journal* vol.12, no.10, 2011, pp. 1816–1817.

⁵⁰ Jonas Christoffersen, *Fair Balance, A Study of Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights*, op. cit., p. 341.

Босфорус јасно постављен, у пракси се често наилази на озбиљне проблеме приликом утврђивања да ли у конкретном случају постоје дискрециона овлашћења на страни држава чланица.⁵¹ Надаље, поједини део научне мисли је њен домашај шире схватао, износећи да се она примењује како при оспоравању националних аката држава уговорница којима се спроводи право ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ, а који не укључују дискрециона овлашћења држава чланица, тако и при побијању мера органа ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ који не захтевају доношење националних имплементационих аката.⁵² Новија пракса ЕСЈП која ће бити анализирана у наредном делу, значајна је будући да додатно доприноси прецизирању граница примењивости доктрине еквивалентне заштите. У том светлу, пресуде донете након *Босфоруса* противе се, горе изложеном ширем схватању области примене доктрине еквивалентне заштите.

Међутим, чак и када се пође од ужег схватања домашаја доктрине еквивалентне заштите, долази се до закључка да је пресуда у предмету *Босфорус* допринела ширењу сфере преклапања надлежности ЕСЈП и СП, у односу на утицај који је доктрина извршила у току прве две етапе њеног развоја. Наиме, након доношења пресуде у предмету *Босфорус*, ЕСЈП почиње да се оглашава надлежним и упушта у мериторно одлучивање у погледу све ширег круга комунитарних мера и пропуштања, како би утврдио да ли се еквивалентан ниво заштите обезбеђује у оквиру друге организације. Као што је већ напоменуто, једну од значајних новина пресуде у предмету *Босфорус* представља увођење обориве претпоставке придржавања ЕКЈП од стране тужене државе. Реч је о тзв. претпоставци „еквивалентне заштите”. Наиме, према речима ЕСЈП у предмету *Босфорус* повреда права гарантованих одредбама ЕКЈП оправдана је све док се сматра да релевантна организација штити основна права, на начин који се може сматрати барем еквивалентним оном који пружа ЕКЈП.⁵³ Међутим, таква претпоставка може

⁵¹ Не може се једино на основу врсте акта ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ који се спроводи на националном нивоу, односно његовог правног карактера, закључити да ли држава чланица има дискрециона овлашћења при његовом спровођењу. При оцени да ли у конкретном случају постоји дискреционо право државе чланице потребно је, између осталог, приступити дословном тумачењу самог акта. В. Cathryn Costello, “The *Bosphorus* Ruling of the European Court of Human Rights: Fundamental Rights and Blurred Boundaries in Europe”, op. cit., p. 108.

⁵² Cathryn Costello, “The *Bosphorus* Ruling of the European Court of Human Rights: Fundamental Rights and Blurred Boundaries in Europe”, op. cit., p. 107; Sebastian Winkler, “Die Vermutung „äquivalenten“ Grundrechtsschutzes im Gemeinschaftsrecht nach dem Bosphorus-Urteil des EGMR”, *Europäische Grundrechte Zeitschrift*, vol. 34, no. 22–23, 2007, pp. 653–654.

⁵³ Раније цитирана пресуда у предмету *Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret AS v. Ireland*, пара. 155.

да буде и оборена уколико се, у околностима одређеног случаја, закључи да је заштита права зајемчених ЕКЉП била, према речима ЕСЉП, „очигледно мањкава”.⁵⁴ Прецизирању контура ове доктрине даље доприноси налаз СП из параграфа 155 пресуде у којем је ЕСЉП конкретизовао садржину претпоставке, указавши на процесноправни и материјалноправни услов који су потребни за утврђивање еквивалентности заштите.⁵⁵

V) ОГРАНИЧЕЊА ДОКТРИНЕ ЕКВИВАЛЕНТНЕ ЗАШТИТЕ

Приликом сагледавања односа два суда свакако је потребно узети у обзир, најпре, начелне критике које део научне мисли упућује доктрини еквивалентне заштите. На концептуалном нивоу, основна критика која се упућује овом методу полази од постулата да би пренос овлашћења на ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ од стране држава чланица, требало такође да укључује и пренос одговорности.⁵⁶ У прилог томе се изјаснио и ЕСЉП, мада само у једној од својих одлука истакавши „да би било противно самој идеји преноса овлашћења на међународну организацију обавезати државу чланицу да у сваком појединачном случају води рачуна и контролише [...] да ли је [...] ЕКЉП била поштована у предметном поступку”.⁵⁷ Другим речима, главна замерка која се упућује методу *de facto* приступања огледа се у томе што се државе чланице настоје прогласити одговорним за акте у погледу чијег доношења више нису надлежне, будући да су учлањењем пренеле овлашћења на ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ.⁵⁸ Даље, указује се да је Европска комисија за људска права креирањем доктрине еквивалентне заштите сама себи

⁵⁴ *Ibid.*, пара 156.

⁵⁵ Тачније ЕСЉП је у параграфу 155. пресуде у предмету *Босфорус* утврдио да релевантна организација обезбеђује „еквивалентну заштиту“ основних права једино уколико таква заштита постоји како у погледу битних јемстава која се пружају, тако и у погледу механизма којима се контролише њихово поштовање. B. Jonas Christoffersen, *Fair Balance, A Study of Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights*, op. cit., p. 335; Cathryn Costello, “The *Bosphorus* Ruling of the European Court of Human Rights: Fundamental Rights and Blurred Boundaries in Europe”, op. cit., p. 111.

⁵⁶ Henry G. Schermers, “The Relationship with European Organisations other than the Council of Europe”, *The Birth of European Human Rights Law* (Michele de Salvia and Mark E. Villiger eds) Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 1998, 315–320; Iris Canor, „*Primus Inter Pares*—Who is the Ultimate Guardian of Fundamental Rights in Europe?”, *European Law Review* vol. 25, no. 1, 2000, p. 12.

⁵⁷ В. раније цитирану одлуку у предмету *Melchers & Co. v. Germany*, пара. 7.

⁵⁸ Frederic van den Berghe, “The EU and Issues of Human Rights Protection: Same Solutions to More Acute Problems?”, op. cit., p. 154.

ограничила надлежност, будући да се одрекла могућности вршења судске контроле усклађености свих аката ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ са одредбама ЕКЉП, које би иначе произилазила из доследне примене установљеног начела продужене одговорности држава уговорница ЕКЉП.⁵⁹ Као недостатак овог метода, наводи се и немогућност представника органа ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ да се појављују у поступку пред ЕСЉП. На тај начин омогућава се „посредно осуђивање ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ уз истовремено ускраћивање датој организацији права на одбрану“.⁶⁰ Будући да се пресуда у случају *Босфорус*, сматра кључном за одређивање јасних контура доктрине еквивалентне заштите, па самим тим и за формирање односа између два суда, у наредним редовима, посебна пажња ће се посветити критикама упућеним овој доктрини на начин на који је установљена у предмету *Бософорус*. Она, наиме, трпи, пре свега, критике по два основа, који ће бити представљени у наредним редовима. На првом месту, у стручним и научним круговима истиче се да се пресудом у предмету *Босфорус* установљава тешко оборива претпоставка еквивалентне заштите. Другима речима, доказивање високо постављеног стандарда „очигледне мањкавости“ заштите одређеног права у правном поретку ЕУ показало се веома тешким у пракси.⁶¹ Тако се у заједничком сагласном мишљењу у пресуди у предмету *Босфорус* истиче да увођење тешко обориве претпоставке сведочи о намери ЕСЉП да не задире предубоко у поредак ЕУ, већ једино у случају постојања веома тешких повреда људских права.⁶² Установљавање тешко обориве претпоставке еквивалентности заштите основних права у комунитарном поретку даље је критиковано, због тога што је водило фаворизовању комунитарног система у односу на националне

⁵⁹ *Ibid.*, p. 153.

⁶⁰ Pierre Drzemczewski, “The Council of Europe’s position with respect to the EU Charter of Fundamental Rights”, *Human Rights Law Journal* vol. 22, no.1–4, 2001, 29; Frederic van den Berghe, “The EU and Issues of Human Rights Protection: Same Solutions to More Acute Problems?”, *op. cit.*, p. 154.

⁶¹ Sionaidh Douglas-Scott, “Tale of Two Courts: Luxembourg, Strasbourg and the Growing European Human Rights *Acquis*”, *op. cit.*, 638–639; Cathryn Costello, “The *Bosphorus* Ruling of the European Court of Human Rights: Fundamental Rights and Blurred Boundaries in Europe”, *op. cit.*, p. 638;

Cathryn Costello, “The *Bosphorus* Ruling of the European Court of Human Rights: Fundamental Rights and Blurred Boundaries in Europe”, *op. cit.*, pp. 102–129.

⁶² Заједничко сагласно мишљење судија Розакиса (*Rozakis*), Тулкенсове (*Tulkens*), Траје (*Traja*), Ботучарове (*Botoucharova*), Загребелског (*Zagrebelsky*) и Гарлицког (*Garlicki*) у предмету *Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret AS v. Ireland*, пара. 4; Издвојено сагласно мишљење судије Реса (*Ress*) у предмету *Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret AS v. Ireland*.

системе држава. До тога је долазило услед тога што су комунитарне мере у великом броју случајева, за разлику од националних, измицале контроли Европске комисије за људска права у погледу усклађености са одредбама ЕКЉП.⁶³ На другом месту, приговара се апстрактном и површном карактеру контроле која је извршена у предмету *Босфорус*, а без залажења у конкретну анализу степена и квалитета заштите коју одређено право, које је предмет побијања, ужива у систему ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ.⁶⁴ Тако је у датом случају након апстрактне контроле општег система ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ закључено да није дошло до обарања претпоставке еквивалентне заштите у предмету *Босфорус*, будући да према речима ЕСЉП „није наступило нефункционисање механизма контроле поштовања права зајемчених ЕКЉП”. Тај закључак је превасходно заснован на постојању одлуке о претходном питању која је била донета у том погледу.⁶⁵ Као недоследно држање ЕСЉП у пресуди *Босфорус*, наводи се то, што је ЕСЉП прво нагласио да се испуњеност услова за обарање претпоставке еквивалентне заштите, мора проверавати од случаја до случаја пошто зависи од околности конкретног случаја, да би убрзо затим у истој пресуди ЕСЉП пропустио да приступи таквој конкретној контроли у погледу побијаног права.⁶⁶ Уместо тога, ЕСЉП се у датом случају ограничио на давање искључиво начелне оцене система заштите основних права у ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ, што свакако води произвољности судског закључивања.

Таква површна и апстрактна контрола била је подвргнута бројним критикама, између осталог, и од стране судије Реса (*Ress*) у његовом издвојеном сагласном мишљењу у предмету *Босфорус*.⁶⁷ У том погледу,

⁶³ Benedetto Conforti, “Community Law and European Convention on Human Rights: A Quest for Coordination”, op. cit., pp. 229–230.

⁶⁴ Tobias Lock, “Beyond *Bosphorus*: The European Court of Human Rights’ Case Law on the Responsibility of Member States of International Organizations under the European Convention on Human Rights”, op. cit., p. 543; Cathryn Costello, “The *Bosphorus* Ruling of the European Court of Human Rights: Fundamental Rights and Blurred Boundaries in Europe”, op. cit., p. 103.

⁶⁵ Tobias Lock, “Beyond *Bosphorus*: The European Court of Human Rights’ Case Law on the Responsibility of Member States of International Organizations under the European Convention on Human Rights”, op. cit., p. 541.

⁶⁶ Cathryn Costello, “The *Bosphorus* Ruling of the European Court of Human Rights: Fundamental Rights and Blurred Boundaries in Europe”, op. cit., p. 129.

⁶⁷ Он је критиковао налаз ЕСЉП којим се утврђује да у датом случају постоји „еквивалентна заштита”, будући да не представља резултат исцрпне анализе судске праксе, која се односи на „степен и интензитет заштите имовинских права”, већ је извршену анализу назвао „формалном”. В. издвојено сагласно мишљење судије Реса, у раније цитираној пресуди у предмету *Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret Anonim Sirketi v. Ireland*, пара. 2.

судија Рес је изјавио да „ће се у будућим случајевима очекивати да се приликом испитивања услова за испуњеност претпоставке поштовања ЕКЉП узима у обзир и степен и интезитет заштите одређеног основног права зајемченог ЕКЉП”.⁶⁸ Вредност овакве конструктивне критике судије Реса је велика будући да се њиме у овом издвојеном мишљењу као упутно предлаже да се апстрактна контрола замени конкретним испитивањем квалитета заштите, који се у оквиру два система пружа одређеном оспореном праву. Приступање исцрпнијој анализи би свакако омогућило, бар у појединим случајевима, обарање до сада тешко обориве претпоставке еквивалентне заштите. Упркос изложеним ограничењима, истиче да је пресуда у предмету *Босфорус* довела до значајне еволуције доктрине еквивалентне заштите, будући да је у великој мери допринела прецизирању граница примене дате доктрине, као и да је анализа коју она садржи ипак далеко темељнија и конкретнија од контроле извршене у претходним случајевима.⁶⁹ Како би се, најпре, у потпуности сагледао стварни значај и перспективе прекретничке пресуде у предмету *Босфорус*, ван контекста антиципираног приступања, потребно је испитати накнадну праксу ЕСЉП у погледу како степена придржавања, тако и одступања од доктрине еквивалентне заштите.

VI) НОВИЈА ПРАКСА ПРИМЕНЕ ДОКТРИНЕ ЕКВИВАЛЕНТНЕ ЗАШТИТЕ КАО ПОКАЗАТЕЉ ЊЕНОГ ДАЉЕГ ПРАВЦА РАЗВОЈА

Анализа релевантних одлука које је ЕСЉП донео након пресуде у предмету *Босфорус*, представља најбољи показатељ мере у којој је ЕСЉП остао доследан примени доктрине коју је сам креирао. Такође, накнадна пракса ЕСЉП је веома значајна будући да открива на који начин ЕСЉП решава питања која су остала отворена након доношења пресуде у предмету *Босфорус*.⁷⁰ Значајан је податак да ЕСЉП од доношења пресуде у предмету *Босфорус* па све до сада, није ни у једном случају нашао да је заштита

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ У том контексту наводи се да је контрола извршена у *Босфорусу* свакако темељнија и исцрпнија, пре свега, од контроле извршене у предмету *Мелчерс* где је пуко постојање судског механизма било довољно за закључивање о постојању „еквивалентне заштите”. В. *Ibid.*, 103.

⁷⁰ Jonas Christoffersen, *Fair Balance, A Study of Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights*, op. cit., p. 333.

пружена одређеном праву у оквиру друге релевантне организација била очигледно мањкава, те није дошло до обарања претпоставке еквивалентне заштите.⁷¹ Стога, уколико ЕСЉП настави с оваквом праксом, тешко оборива претпоставка поштовања ЕКЉП тзв. претпоставка еквивалентне заштите прети да се претвори у непробојни штит који пружа апсолутни имунитет државама чланицама када националним актима, који не укључују дискрециона овлашћења, спроводе право ЕУ.

У научним круговима као спорно се, на првом месту, појавило питање да ли се доктрина примењује на акте институција ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ који не захтевају доношење националних имплементационих мера. Пресуда у предмету *Босфорус* садржала је имплицитан одговор на то питање, док се значај касније донете пресуде у предмету *Коноли* огледа у томе што се њоме изричито, по први пут, истиче, да се доктрина еквивалентне заштите не примењује на акте ЕУ који не захтевају имплементацију, односно у случајевима када држава чланица није усвојила никакав акт, нити предузела меру на националном нивоу.⁷² Релевантне пресуде донете након предмета *Босфорус* даље потврђују да се доктрина еквивалентне заштите примењује искључиво код националних аката који не остављају дискрециона овлашћења државама чланицама. Тај услов је био изричито потврђен у предмету *Кооператив Франсез де агрикултор д Мајен*, док је у предмету *Бирет* ЕСЉП пропустио да изричито спомене тај захтев приликом примене теста из *Босфоруса*, иако се неспорно у датом случају радило о акту који не оставља никаква дискрециона овлашћења туженој држави.⁷³ Било би упутно, да у ЕСЉП својој даљој пракси, попут пресуде у предмету *Босфорус* и *Кооператив Франсез де агрикултор д Мајен*, настави да изричито наводи дати услов у циљу концизности доктрине којом се даље доприноси успостављању правне сигурности. Пракса ЕСЉП, након пресуде у предмету *Босфорус*, не пружа довољно јасан, као ни јединствен одговор на питање да ли је ЕСЉП постепено унапредио апстрактну и површну контролу којој је, први пут, прибегао примењујући двостепен тест установљен у *Босфорусу*.⁷⁴

⁷¹ Tobias Lock, "Beyond *Bosphorus*: The European Court of Human Rights' Case Law on the Responsibility of Member States of International Organizations under the European Convention on Human Rights", op. cit., 545.

⁷² *Ibid.*, 537.

⁷³ *Ibid.*, 543–544.

⁷⁴ Tobias Lock, "Beyond *Bosphorus*: The European Court of Human Rights' Case Law on the Responsibility of Member States of International Organizations under the European Convention on Human Rights", op. cit., pp. 542–543.

Наиме, пракса ЕСЉП у накнадним пресудама по том питању није уједначена. Док је у пресудама у предметима *Кокелвизери*, *Кооператив Франсез де агрикултор д Мајен* и *Гаспарини*, ЕСЉП приступио детаљној и темељној контроли испуњености услова постојања „очигледно мањкаве“ заштите, у предмету *Бирет* је таква анализа, без ваљаног разлога, изостала.⁷⁵ Било би упутно да, у перспективи, пракса ЕСЉП по том питању постане уједначена и да ЕСЉП, у сваком случају, приступи исцрпној и подробној анализи, уместо пuke механичке и површне контроле испуњености услова за примену доктрине еквивалентне заштите.⁷⁶ Потоњом судском праксом извршено је још једно значајно прецизирање које се, такође, односи на услове потребне за примену доктрине еквивалентне заштите. Наиме, из накнадних пресуда донетих у предметима *Боиван* и *Гаспарини* произилази да подносилац мора да наведе у својој представи било да заштита коју обезбеђује друга организација није еквивалентна, било да је очигледно мањкава у односу на заштиту коју пружа ЕКЉП. Дакле, ЕСЉП се неће *proprio motu* упустити у разматрање тих питања.⁷⁷ Иако су пресуде донете након пресуде у предмету *Босфорус* разјасниле већину постојећих дилема у погледу садржине и домаћаја доктрине еквивалентне заштите, може се закључити да ЕСЉП још увек није заузео јединствен став по свим питањима. Стога, још увек недостаје уједначена и доследна пракса ЕСЉП која би границе доктрине еквивалентне заштите чврсто и јасно определила.

VII) ПЕРСПЕКТИВА ДОКТРИНЕ ЕКВИВАЛЕНТНЕ ЗАШТИТЕ НАКОН ПРИСТУПАЊА ЕУ ЕКЉП

У наредним редовима настоји се антиципирати судбина доктрине еквивалентне заштите уколико дође до реализације механизма приступања. На првом месту, примена доктрине еквивалентне заштите након приступања, чини се непотребном, будући да су начело продужене одговорности и доктрина еквивалентне заштите били управо установљени како би се омогућило посредно приписивање одговорности државама чланицама ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ за повреде ЕКЉП извршене мерама и пропуштањима

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ Cathryn Costello, “The *Bosphorus* Ruling of the European Court of Human Rights: Fundamental Rights and Blurred Boundaries in Europe”, op. cit., pp. 129–130.

⁷⁷ Tobias Lock, “Beyond *Bosphorus*: The European Court of Human Rights’ Case Law on the Responsibility of Member States of International Organizations under the European Convention on Human Rights”, op. cit., p. 543.

органа ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ. Увођењем пасивне легитимације органа ЕУ пред ЕСЉП кроз актуелне нацрте инструмената о приступању нестају разлози за даљом применом начела продужене одговорности и доктрине еквивалентне заштите. Осим тога, на развој усаглашености у оквиру европског система заштите људских права у Европи би свакако, након приступања, позитивно утицао одустанак од примене тешко обориве претпоставке постојања еквивалентне заштите, тачније напуштање доктрине еквивалентне заштите.⁷⁸ Наиме, пракса примене доктрине еквивалентне заштите ЕСЉП, која је била анализирана, потврђује да је примена дате доктрина довела до настанка, условно говорећи, „непробојног штита“ који значајно отежава контролу усклађености националних аката којима се спроводи право ЕУ, а који не остављају државама уговорницама дискрециона овлашћења, са одредбама ЕКЉП од стране ЕСЉП. Стога, уколико ЕСЉП настави са применом доктрине након приступања, дошло би до различитог третирања различитих уговорница ЕКЉП од стране ЕСЉП, с обзиром да би се претпоставка усклађености са одредбама ЕКЉП у случају постојања еквивалентне заштите примењивала једино у погледу одређене категорије аката искључиво једне уговорнице ЕКЉП – ЕУ.⁷⁹ Последице таквог нереално високог степена уважавања интегритета правосудног система ЕУ, огледале би се у онемогућавању остваривања сврхе и циља приступања. Из изложеног, сматрамо оправданим преовлађујуће становиште у доктрини, које је такође нашло своје место у актуелним нацртима инструментима о приступању⁸⁰ према којем доктрина еквивалентне заштите, на начин на који је конципирана у предмету *Босфорус*, неће „надживети“ институционално редефинисање односа два суда, тачније процес приступања ЕУ ЕКЉП.

⁷⁸ Noreen O'Meara, "A More Secure Europe of Rights, The European Court of Human Rights, the Court of Justice of the European Union and EU Accession to the ECHR," *German Law Journal* vol.12, no.10, 2011, pp. 1816–1822; Jörg Polakiewicz, "EU Law and the ECHR: Will EU Accession to the European Convention on Human Rights Square the Circle?," *Fundamental Rights In Europe: A Matter For Two Courts*, Oxford Brookes University, 18 January 2013, http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/accession/Accession_documents/Oxford_18_January_2013_versionWeb.pdf. 10. март 2013, p. 10.

⁷⁹ Pieter van Dijk *et al*, *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, Intersentia, Oxford 2006⁴, p. 183; Tobias Lock, "Beyond *Bosphorus*: The European Court of Human Rights' Case Law on the Responsibility of Member States of International Organizations under the European Convention on Human Rights", *op. cit.*, p. 396.

⁸⁰ Jörg Polakiewicz, "EU Law and the ECHR: Will EU Accession to the European Convention on Human Rights Square the Circle?," *op. cit.*, p. 10.

VIII) ЗАКЉУЧАК

Извршена еволутивна анализа ове доктрине потврђује флуидност и промењивост њене садржине и граница примене. И поред тога, из ње произилазе значајни закључци.

На првом месту, Европска комисија за људска права и ЕСЉП су, временом почели да приступају судској контроли усклађености комунитарног права са одредбама ЕКЉП. Међутим, пракса правосудних органа установљених ЕКЉП је по том питању била и остала колебљива тј. недовољно уједначена. Тако је, на самом почетку, утврђено начело потпуног имунитета организација у погледу повреда извршених правом ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ, чије се модификације очекују тек у процесу приступања ЕУ ЕКЉП. С друге стране, установљено начело продужене одговорности држава у погледу националних аката којима се спроводи право ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ у пракси је такође постепено подвргавано значајним ограничењима, пре свега, увођењем доктрине еквивалентне заштите. Временом је дошло до ширења и прецизирања граница примене доктрине еквивалентне заштите. Томе је, пре свега, допринела пресуда у предмету *Босфорус*, као и накнадна судска пракса. Упркос ширењу њеног домаћаја, изучавана јуриспруденција ЕСЉП потврђује да се, у пракси, дата доктрина, условно говорећи, претворила у „непробојни штит“ који значајно отежава контролу усклађености националних аката којима се спроводи право ЕУ, а који при томе не укључују дискрециона овлашћења, са одредбама ЕКЉП од стране ЕСЉП. Као што је већ напоменуто, ЕСЉП је, до сада, у скоро свим случајевима примене доктрине еквивалентне заштите, потврђивао да конкретна заштита која је пружена у правном систему ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ, није била „очигледно мањкава“. Томе је допринео како, пре свега, високо постављен услов очигледне мањкавости који је потребно испунити за обарање претпоставке еквивалентне заштите, тако и незалажење у исцрпну контролу заштите која се пружа у оквиру друге организације. Стога, до сада, практично ни у једном случају нису испуњени потребни услови за оспоравање одлуке СП пред ЕСЉП због њене наводне неусклађености са стандардима ЕКЉП.⁸¹

⁸¹ Раније цитирана пресуда у предмету *Memjys*, представља у том погледу једини изузетак будући да из ње произилази да се у оквиру ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ пружа очигледно мањкава заштита. Међутим, битно је истаћи да је у време њеног доношења доктрина еквивалентне заштите имала другачије контуре. Поред тога, одсуство еквивалентне заштите се у том случају приписивало процесноправним недостацима судског механизма заштите људских права, а не неадекватним материјалноправним решењима. Осим тога, у датом случају је једино тужилац у поступку употребио синтагму „еквивалентна заштита“, а не и ЕСЉП. В. пара. 27. Раније цитиране пресуде у предмету *Matthews v. the United Kingdom*, наведено према Sionaidh Douglas-Scott, „Tale of Two Courts: Luxembourg, Strasbourg and the Growing European Human Rights *Acquis*“, op. cit., pp. 637–638.

Новија пракса, анализирана у оквиру овог рада, између осталог, указује на даље правце развоја доктрине еквивалентне заштите. Пресуда ЕСЈП у предмету *Коноли*, у том погледу од нарочитог је значаја, будући да се у њој ЕСЈП изричито успротивио проширењу домашаја дате доктрине, на начин што би се ЕСЈП огласио надлежним у погледу вршења контроле усклађеност аката органа ЕУ који не захтевају имплементацију са одредбама ЕКЈП. Такво ширење њеног домашаја би водило увећавању области преклапања надлежности два суда, што би се даље негативно одразило на степен правне сигурности појединаца у оквиру европског поретка заштите људских права. Такође, из анализе произилази да ће, након приступања, на развој усаглашености у оквиру европског система заштите људских права, свакако, позитивно утицати напуштање доктрине еквивалентне заштите, које је у осталом предвиђено и актуелним нацртима инструмената о приступању.

IX) ИЗВОРИ

- Frederic van den Berghe, “The EU and Issues of Human Rights Protection: Same Solutions to More Acute Problems?”, *European Law Journal* vol. 16, no. 2, 2010, pp. 112–157.
- Antonio Bultrini, “La Responsabilité des Etats Membres de l’Union européenne pour les Violations de la Convention Européenne des Droits de l’homme imputables au Système communautaire”, *Revue Trimestrielle des Droits de l’homme* vol. 1, 2002, pp. 5–43.
- Iris Canor, „*Primus Inter Pares*-Who is the Ultimate Guardian of Fundamental Rights in Europe?“, *European Law Review* vol. 25, no. 1, 2000, pp. 2-21.
- Benedetto Conforti, “Community Law and European Convention on Human Rights: A Quest for Coordination”, *Man’s Inhumanity to Man – Essays on International Law in Honour of Antonio Cassese* (Lal Chand Vohrah et al., eds) Kluwer Law International, the Hague 2003, pp. 219–232.
- Cathryn Costello, “The *Bosphorus* Ruling of the European Court of Human Rights: Fundamental Rights and Blurred Boundaries in Europe”, *Human Rights Law Review* vol. 6. no. 1, 2006, pp. 87–130.
- James Crawford, “Democracy and the Body of International Law”, *Democratic Governance and International Law* (Georgy H. Fox, Brad R. Roth, eds) Cambridge University Press, Cambridge 2000, pp. 91–123.
- Pieter van Dijk et al, *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, Intersentia, Oxford 2006.
- Sionaidh Douglas-Scott, “*Bosphorus Hava Yollari Turizm Ve Ticaret Anonim Sirketi v Ireland*, application No 45036/98, judgment of the European Court of Human Rights (Grand Chamber) of 30 June 2005, (2006) 42 EHRR 1”, *Common Market Law Review* vol. 43, no. 1, 2006, pp. 243–254.

- Sionaidh Douglas-Scott, “Tale of Two Courts: Luxembourg, Strasbourg and the Growing European Human Rights *Acquis*”, *Common Market Law Review* vol. 43, no. 3, 2006, pp. 629–665.
- Pierre Drzemczewski, “The Council of Europe’s position with respect to the EU Charter of Fundamental Rights”, *Human Rights Law Journal* vol. 22, no.1–4, 2001, 14–32.
- Catarina Holtz, *Due Process for Industrial Property – European Patenting under Human rights Control*, Rättsvetenskapliga institutionen, Handelshögsk, Stockholm 2003.
- Kathrin Kuhnert, “Bosphorus-Double Standards in European Human Rights Protection?”, *Utrecht Law Review* vol. 2, no. 2, 2006, pp. 177–189.
- Koen Lenaerts, “Fundamental Rights in the European Union,” *European Law Review* vol. 25, 2000, pp. 575–600.
- Tobias Lock, “Beyond *Bosphorus*: The European Court of Human Rights’ Case Law on the Responsibility of Member States of International Organizations under the European Convention on Human Rights”, *Human Rights Law Review* vol. 10, no. 3, 2010, pp. 529–545.
- Noreen O’Meara, “A More Secure Europe of Rights, The European Court of Human Rights, the Court of Justice of the European Union and EU Accession to the ECHR,” *German Law Journal* vol.12, no.10, 2011, pp. 1813–1832.
- Laurent Scheeck, “The Relationship between the European Courts and Integration through Human Rights”, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* vol. 65, 2005, pp. 837–885.
- Henry G. Schermers, “The Relationship with European Organisations other than the Council of Europe”, *The Birth of European Human Rights Law* (Michele de Salvia and Mark E. Villiger eds) Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 1998, pp. 315–332.
- Loreta Šaltinyte, “European Union Accession to the European Convention on Human Rights: Stronger Protection of Fundamental Rights in Europe”, *Jurisprudence* vol. 120, no. 2, 2010, pp. 177–196.
- Михајло Вучић, „Европско правосудно раскршће – Однос између Европског суда правде и Европског суда за људска права у светлу Лисабонског уговора“, *Европско законодавство* бр. 37–38, 2011, стр. 307–317.
- Ralph Wilde, “Enhancing Accountability at the International Level: The Tension Between International Organization and Member State Responsibility and the Underlying Issues at Stake,” *ILSA Journal of International & Comparative Law* vol. 12, no. 1, 2006, pp. 395–415.
- Sebastian Winkler, “Die Vermutung „äquivalenten“ Grundrechtsschutzes im Gemeinschaftsrecht nach dem Bosphorus-Urteil des EGMR”, *Europäische Grundrechte Zeitschrift*, vol. 34, no. 22–23, 2007, pp. 641–654.

Извори са интернета:

- Jonas Christoffersen, Fair Balance, A Study of Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights, 2008, www.humanrights.org.

dk/files/pdf/Disputats%20_Endelig%202008%2004%2017_%20(2.pdf, 11. септембар 2013, p. 779.

- Factsheet, “Case-law concerning the European Union”, January 2013, http://www.echr.coe.int/Documents/FS_European_Union_ENG.pdf, 25. март 2013, p. 2.
- Jörg Polakiewicz, “EU Law and the ECHR: Will EU Accession to the European Convention on Human Rights Square the Circle?”, *Fundamental Rights In Europe: A Matter For Two Courts*, Oxford Brookes University, 18 January 2013, http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/accession/Accession_documents/Oxford_18_January_2013_versionWeb.pdf. 10. март 2013, p. 10.
- Судска пракса Европске комисије за људска права и ЕЦ/ЈП
- *Banković and Others v. Belgium and Other 16 Contracting Parties*, представка бр. 52207/99, одлука о прихватљивости од 12. децембра 2001.
- *Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret AS v. Ireland*, представка бр. 45036/98, пресуда од 30. јуна 2005;
- Заједничко сагласно мишљење судија Розакиса (*Rozakis*), Тулкенсове (*Tulkens*), Траје (*Traja*), Ботучарове (*Botoucharova*), Загребелског (*Zagrebelsky*) и Гарлицког (*Garlicki*) у предмету *Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret AS v. Ireland*.
- Издвојено сагласно мишљење судије Песа (*Ress*) у предмету *Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret AS v. Ireland*.
- *Beer and Regan v. Germany*, представка бр. 28934/95, пресуда од 18. фебруара 1999.
- *Confédération Française Démocratique du Travail v. the European Communities, alternatively their Member States jointly and severally*, представка бр. 8030/77, одлука о прихватљивости од 10. јула 1978.
- *Emesa Sugar N.V. v. the Netherlands*, представка бр. 62023/00, одлука о прихватљивости од 13. јануара 2005.
- *Heinz v. Contracting States also Parties to the European Patent Convention*, представка бр. 21090/92, одлука од 10. јануара 1994.
- *Lenzing AG v. United Kingdom*, представка бр. 38817/97, одлука од 9. септембра 1998, and *Lenzing AG v. Germany*, представка бр. 39025/97, одлука од 9. септембра 1998.
- *Matthews v. the United Kingdom*, представка бр. 24833/94, пресуда од 18 фебруара 1999.
- Заједничко издвојено мишљење судија Фриланда (*Freeland*) и Јунгвирта (*Jungwiert*) у предмету *Matthews v. the United Kingdom*.
- *Melchers & Co. v. Germany*, представка бр. 13258/87, одлука о прихватљивости од 9. фебруара 1990.
- *Senator Lines GmbH v. the 15 EU States*, представка бр. 56672/00, одлука о прихватљивости од 10. марта 2004.

- *Société Guérin Automobiles v. 15 EU Member States*, представка бр. 51717/99, одлука о прихватљивости од 4. јула 2000.
- *T.I. v. the United Kingdom*, представка бр. 43844/98, одлука о прихватљивости од 7. марта 2000.
- *Van der Peet v. Germany*, представка бр. 26991/95, одлука од 12. априла 1996.
- *Waite and Kennedy v. Germany* представка бр. 26083/94, пресуда од 18. фебруара 1999.